

ЗАШТИТА АРХИВСКЕ ГРАЂЕ И ДОКУМЕНТАРНОГ МАТЕРИЈАЛА СТВАРАЛАЦА ИЗ ОБЛАСТИ ПРИВРЕДЕ

Апстракт: У раду је изнета актуелна архивска проблематика заштите архивске грађе у настајању код стваралаца архивске грађе у области привреде, као и напор Матичне службе Архива Србије и Архивистичког друштва Србије на унификацији модела појединачних правних аката у службама заштите архивске грађе ван архива, а у циљу уједначавања стручног рада у архивима и стандардизовања архивистичких радних поступака и процедура.

237

Кључне речи: *Спољна служба архива, закон, подзаконски акти, стручни надзор архива, привредне регистратуре, овлашћено лице, стандардизација стручних мера заштите*

Заштита архивске грађе и документарног материјала привредних предузећа, бројних акционарских друштава и друштава са ограниченом одговорношћу у периоду од априла месеца до данашњег дана, на подручју рада крагујевачког Архива, преузела је примат над редовним стручним надзором који се уобичајено спроводи код приоритетних стваралаца архивске грађе и документарног материјала.

Ступање на снагу Закона о архивској грађи и архивској делатности² бурно је пропраћено од стране привредника, а за врло кратко време надлежне архивске установе у земљи напосто су биле окупиране пословима регистрације бројних привредних друштава, чија пословна документација није одговарала прописаном режиму правне заштите и није била под контролом надлежних архива.

Пооштрена казнена политика за непоштовање законских одредби које регулишу заштиту архивске грађе и документарног материјала код њених стваралаца/ималаца значајно је убрзала поступак регистрације нових привредних друштава у архиву. Највећи терет у овом периоду поднела је Служба за заштиту архивске грађе и документарног материјала ван архива која је била принуђена да у краћем временском периоду прикупи оснивачке акте од привредника, овери потребне опште акте, стручно едукује одговорна лица на пословима канцеларијског и архивског пословања, као и да формира досијеа новопријављених стваралаца архивске грађе и документарног материјала у архиву. Упоредо са регистровањем нових стваралаца архивске грађе и документарног материјала у привреди, овлашћени архивисти, чланови Архивистичког друштва Србије, у сарадњи са Државним архивом Србије

¹ архивски саветник, 63marijatodorovic@gmail.com

² Закон је почео да се примењује од 2. фебруара 2021. године

вредно су радили на унификацији потребних правних аката који се примењују у раду јавних архива. У циљу унапређења професионалне архивистичке праксе, уједначавања рада у архивима и израде софтвера за Електронску писарницу, формирана је Радна група за израду модела аката за јавне архиве.³³

ЗАКОНСКЕ ОБАВЕЗЕ ПРИВРЕДНИХ СУБЈЕКТА

Иако се на посебан закон у архивској делатности чекало више од две и по деценије, а нови Закон у стручној јавности оцењен као савремен и свеобухватан, врло брзо се показало, на примеру заштите архивске грађе привредних друштава, удружења, предузетника, лица која обављају регистровану делатност и других, да су одређена законска решења нејасна, недовољно одређена и непримењива у пракси. Нови пропис у овој области, према замисли законодавца, требало би да отклони недостатке раније правне легислативе⁴⁴, али је првобитни текст Закона више пута мењан, па су неке одредбе постале неподесне за практичну примену и код стваралаца и у архивима.

У међувремену, надлежним архивима и ресорном Министарству културе и информисања Републике Србије стигао је велики број питања у вези са тумачењем одређених чланова Закона који регулишу област превентивне заштите архивске грађе, нарочито стваралаца привредне провенијенције.⁵

Дилеме и нејасноће поводом примене законских норми у привреди истицали су ствараоци/имаоци архивске грађе и документарног материјала, односно бројна привредна друштва која су за уређење сопственог канцеларијског и архивског пословања издвојила додатна финансијска средства ангажујући адвокатске канцеларије, књиговодствене агенције и друге екстерне субјекте за израду подзаконских аката и основних евиденција о архивској грађи и документарном материјалу. Анализирајући проблеме у пракси, представници Спољних служби надлежних архива, у сарадњи са АДС и Државним архивом Србије, сачинили су предлоге за измену и допуну одређених чланова Закона.⁶

Радна група, која је сачинила Нацрт Закона о архивској грађи и архивској делатности⁷, касније је сачинила предлоге неопходних подзаконских аката којима

³³ Радна група је формирана на иницијативу Извршног одбора Архивистичког друштва Србије и на основу договора са директором Државног архива Србије, др Мирославом Перишићем, са задатком да изради моделе записника, решења, захтева и уверења који се користе у раду Службе за заштиту архивске грађе и документарног материјала ван архива, најкасније до децембра 2022 године. Израђени су обрасци за 33 различита акта којима би требало да се уједначи рад у архивима. Видети: <http://arhivistickodrustvosrbije.org.rs/index.php/248-s-s-s-n-r-dn-grup-ds-z-z-sh-i-u-rhivs-gr-d-v-n-rhiv> (приступљено 25. 5. 2022); <http://arhivistickodrustvosrbije.org.rs/index.php/285-d-li-z-vn-rhiv-b-v-sh-nj> (приступљено 26. 10. 2022)

⁴⁴ Односно, застарелост и неефикасност одредби Закона о културним добрима („Службени гласник Републике Србије“, бр. 71/94, 52/2011-др. закони, 99/2011-др. закони).

⁵ Нпр. Допис Удружења рачуновођа и књиговођа Србије - УРИКС од 13. 12. 2021. године

⁶ Допис АДС од 20. 12. 2021. године

⁷ Решење о образовању Радне групе, бр.119-01-08/2018-02.

су значајно разрађене и појашњене законске одредбе, у делу превентивне заштите архивске грађе и документарног материјала. Ствараоце/имаоце архивске грађе и документарног материјала у привреди највише је бринуло продужење рока за испуњење законских обавеза, конкретно израда и достава нормативних аката надлежном архиву, као и достава преписа Архивске књиге за коју је законом утврђен рок до 30. априла и који се не може мењати вољом овлашћеног архивисте и надлежног архива.

Како Закон нема ретроактивно дејство, надлежно министарство је издало званично саопштење⁸ да обавеза предаје преписа Архивске књиге за привредна друштва настаје 2022 године. Надаље, чл. 9. Закона није јасно прецизирао за који временски период се надлежним архивима доставља назначени препис, па су многи привредни субјекти доставили надлежном архиву попис архивске грађе и документарног материјала само за претходну годину, а не од оснивања привредног друштва. Неке регистратуре су сматрале да је предаја преписа Архивске књиге надлежном архиву условљена давањем потребне сагласности на њихову Листу категорија, што у пракси јавних архива није случај, јер је Листа категорија правни основ за чување и уништење безвредног документарног материјала и за примопредају вредне архивске грађе надлежном архиву. Једно од честих питања привредних друштава и њихових овлашћених књиговођа односило се на предузетнике као ствараоце архивске грађе и документарног материјала. Како су они, по Закону о привредним друштвима третирали као физичка лица, надлежно Министарство културе и информисања потврдило је да предузетници, иако стварају архивску грађу и документарни материјал, немају законску обавезу достављања преписа Архивске књиге надлежном архиву.

Члан 9, став 2, тачка 2. Закона, који се односи на именовање одговорног стручног лица за заштиту архивске грађе и документарног материјала и поступање са архивском грађом и документарним материјалом, изазвао је крупну полемику код архивиста, јер су новорегистрована привредна друштва за послове канцеларијског пословања комерцијално ангажовале „екстерне стручњаке“⁹ који су шаблонски преписивали туђу нормативу, не анализирајући унутрашњу организациону структуру и послове из основне делатности стваралаца. Последице њиховог нестручног рада погодиле су не само ствараоце/имаоце архивске грађе и документарног материјала, него и надлежне архивске установе. Након прегледа послате нормативе, испоставило се да су новорегистрована привредна друштва, под претњом кажњавања, финансирала израду неадекватних општих аката о канцеларијском пословању, те се иста у наредном периоду морају мењати због формалних и материјалних недостатака и усклађивати са фактичким стањем документарног материјала сваког ствараоца понаособ. Такође је потребно извршити исправку непотпуних и неправилно вођених архивских књига тако што ће Служба заштите архивске грађе ван архива, при непосредном стручном надзору код ствараоца, захтевати од одговорног стручног лица у регистратури тачан попис техничких јединица архивске грађе и документарног материјала у свим фазама процеса рада.

⁸ Мишљење Министарства културе и информисања, бр. 011-00-71/2021-02 од 29. 4. 2021. године

⁹ овлашћене адвокате и књиговође којима то није струка

На стручним састанцима архивиста констатовано је да су архиви примили гомилу истоветно вођених архивских књига и типских Листа категорија које се не могу адекватно применити у поступку превентивне заштите архивске грађе стваралаца привредне провенијенције. Из поменутих разлога, архивска служба је заузела став да треба радити на потискивању различитих организација и агенција које су преузеле улогу архива и држе стручну обуку архивара. Општи закључак је да на пословима заштите не може бити посредника између надлежних архива и стваралаца/ималаца архивске грађе и документарног материјала. Архиви као јавне службе пружају стручну помоћ ствараоцима у делу канцеларијског и архивског пословања, валоризују архивску грађу у настајању тако што верификују Листе категорија документарног материјала са роковима чувања. Листе сачињавају ствараоци архивске грађе у сарадњи са надлежним архивом и у том односу нема посредника. Послове одговорног лица може радити лице запослено код послодавца, а које најбоље познаје оперативну и стручну вредност пословне документације, јер закон и подзаконски акти налажу да се попис архивске грађе и документарног материјала врши у писарници ствараоца, а не у књиговодственој агенцији.¹⁰ Књиговодствене агенције не могу преузимати административне послове својих клијената, јер за то нису регистроване и стручно едуковане.

Затрпаност надлежних архива неупотребљивим Листама категорија¹¹, као и неправилно вођеним архивским књигама¹² различитих стваралаца из области привреде, резултирала је давањем предлога за измену чл. 9, ст. 2, т. 2. тако да је сада прецизирано да одговорно лице за заштиту и поступање са архивском грађом и документарним материјалом мора бити лице које је запослено код послодавца.¹³

На нивоу АДС-а одржано је више стручних састанака¹⁴ на којима су се разматрали актуелни проблеми у струци и дат предлог да се изврши категоризација стваралаца архивске грађе у циљу лакшег вршења стручног надзора ван архива, јер малобројна архивска служба не може опслужити толики број привредних субјеката.

Члан 16. Закона изузео је привреднике у делу уништења безвредног документарног материјала, а на инсистирање архивиста у оквиру АДС-а дат је предлог за измену законског текста, јер постоји реална опасност да привредна друштва са-

¹⁰ Извештај са састанка архивиста у Прокупљу од 22. 6. 2022. године

¹¹ Прегледом Листа категорија установљено је да највећи број пристиглих аката рађен по шаблону, да има исти број страница, исту организациону структуру, да су неевидентирани категорије документарног материјала из области основне делатности ствараоца, да су листе непотписане и незаведене код ствараоца, да нема континуитета у редним бројевима и др. Акта су слата надлежним архивима сукцесивно и у једном примерку, што је отежало њихову верификацију и формирање досијеа регистратуре.

¹² Архивске књиге су непотпуне, у формалном и материјалном смислу. Већина садржи само 10% пословне документације ствараоца, углавном оне финансијског карактера, која се тренутно налази у просторијама књиговодствене агенције. Недостају персонална документација и акта о оснивању и регистрацији, као и документација из основне делатности и друга пословна документација која се налази у поседу ствараоца.

¹³ Предлози за измену и допуну Закона са образложењем АДС, 20. 12. 2021. године

¹⁴ Радионице у Смедереву, Прокупљу, Београду, у периоду од 17.12. 2021 до 18. 8. 2022 године.

моиницијативно (без сазнања надлежног архива) уништавају документарни материјал, а самим тим и да униште вредну архивску грађу.

На основу пређашње праксе и измене чл. 16. Закона, професионални архивисти су се сложили да ће надлежни архиви и даље спроводити комплетан поступак заштите архивске грађе и документарног материјала стваралаца у области привреде и доносити решења за уништење безвредног документарног материјала.

У поступку заштите архивске грађе привредних регистратура примећено је да су нека привредна друштва поистовестила деловодник са Архивском књигом, јер су мишљења да свакодневни хронолошки попис предмета и аката на нивоу ствараоца одговара намени Архивске књиге.

Међутим, за разлику од евиденције појединачних предмета и аката, Архивска књига је збирна евиденција појединих категорија документарног материјала које су настале у раду ствараоца или се код њега чувају по било ком правном основу. До данашњег дана, надлежни архиви у Републици Србији примају штампани препис Архивске књиге, јер још нису у могућности да приме њену електронску верзију за сваког ствараоца понаособ.

ПРЕТХОДНА ЗАШТИТА НА ПОДРУЧЈУ ШУМАДИЈСКОГ ОКРУГА

Спољна служба крагујевачког Архива је, у периоду од априла до септембра месеца текуће године, регистровала око 1.500 привредних друштава, организација и удружења са подручја Шумадијског региона, код којих ће надлежни архив у наредном периоду спровести стручне мере заштите архивске грађе и документарног материјала. Регистровање привредних стваралаца пратиле су многе отежавајуће околности, почев од сукцесивне и непотпуне предаје оснивачких и подзаконских аката стваралаца од стране посредника и правних заступника привредних субјеката, преко свакодневних редова и гужви у чекаоници стручне службе, непрекидних телефонских позива из регистратура, индивидуалних едукација администратора у архиву, до немогућности верификовања пристиглих, шаблонски рађених Листа категорија и неисправних архивских књига различитих стваралаца.

Посао регистрације привредника са територије Шумадијског региона још није завршен, а стручној служби Архива тек следи комплетирање досијеа регистратура, куповина нових ормара за смештај досијеа, класирање досијеа стваралаца по општинама, уређење картотеке стваралаца, као и проширење регистра активних регистратура новим ствараоцима у области привреде. Иако је посао регистрације био изузетно напоран, Стручна служба је задовољна постигнутим резултатима, јер је Архив у протеклом периоду, због економске транзиције, изгубио значајан број привредних регистратура у поступцима ликвидације и стечајева. Новорегистрована привредна друштва, код којих ће надлежни архив убудуће вршити стручни надзор, по мишљењу аутора, у извесној мери ће надоместити број угашених и ликвидираних регистратура на подручју рада крагујевачког Архива. У контексту заштите архивске грађе и документарног материјала стваралаца у области привреде, вредан пажње је едукативни семинар, односно стручно предавање, које је представник Спољне службе крагујевачког Архива одржао привредницима са подручја

Шумадијског региона 12. априла 2022. године у просторијама Скупштине Града Крагујевца.¹⁵

Поводом примене казних мера за непоштовање законских обавеза на заштити архивске грађе у настајању и вођења прекршајног поступка против одговорних лица, у Архиву Војводине такође је одржана стручна радионица на тему „Прекршајни поступак за неизвршавање обавеза стваралаца и ималаца архивске грађе по Закону о архивској грађи и архивској делатности“.¹⁶

Од изузетног значаја за заштиту архивске грађе у настајању и стандардизацију архивистичке делатности је континуирана пословна сарадња локалних установа заштите, Државног архива Србије и Архивистичког друштва Србије. Захваљујући овој конструктивној сарадњи, архивска струка је на време учила горуће проблеме у организацији и практичном раду архива, благовремено предложила измене и допуне Закона о архивској грађи и архивској делатности¹⁷ и неких од до сада донетих подзаконских аката на основу искустава у практичној примени.

242

ЗАКЉУЧАК

Заштита архивске грађе и документарног материјала у области привреде захтева добро познавање секторског законодавства, организационе структуре и основне делатности ствараоца архивског фонда, као и израду адекватних нормативних аката и основних евиденција о архивској грађи и документарном материјалу ствараоца. Честа промена администратора у привреди, непостојање стално запосленог лица, ангажовање „екстерних агенција“ за попис пословне документације различитих стваралаца, резултирали су масовном изразом неадекватних подзаконских аката и неупотребљивих архивских књига које се не могу ефикасно искористити код стваралаца и у надлежним архивима. Санирање актуелног стања захтева време и ревизију новопристиглих аката о канцеларијском пословању, као и појачани напор Спољних служби архива на едукацији одговорних администратора у регистратурама и отклањању штетних последица рада архивистички нестручних агенција и појединаца.

ИЗВОРИ И ЛИТАРАТУРА

- „Службени гласник Републике Србије“

¹⁵ Предавање је одржано у организацији Привредне коморе Крагујевац и Историјског архива Шумадије – Крагујевац. Предавање на тему „Практична примена Закона о архивској грађи и архивској делатности“ одржала је Марија Тодоровић, архивски саветник архива у Крагујевцу, за око стотинак привредника са територије Шумадијског региона.

¹⁶ Предавање је одржала Мирјана Тукар, судија Прекршајног суда у Новом Саду.

¹⁷ „Службени гласник Републике Србије“, бр. 6/2020.

Marija TODOROVIĆ

PROTECTION OF ARCHIVAL AND DOCUMENTARY MATERIAL OF CREATORS IN THE FIELD OF ECONOMY

Summary

Protection of archival and documentary materials in the field of economy requires good knowledge of sectoral legislation, organizational structure and basic activities of the creator of an archival fond, as well as drafting of adequate normative acts and basic records of archival and documentary materials of the creator.

Frequent changes of administrators in the economy, lack of a full-time employee, engaging “external agencies” for the inventory of business documentation of different creators have resulted in mass production of inadequate bylaws and unusable archival books, which cannot be used effectively by creators and archives in charge.

Improving the current state requires time and revision of newly arrived acts on office management, as well as increased efforts of the external services of the archives to educate responsible administrators in registries and elimination of harmful consequences of the work of unprofessional agencies and individuals.